

FÖR EN DEMOKRATISK EKONOMI

utan miljöhotande tillväxt

– inom kapitalismen?

»A clash of doctrines is not a disaster – it is an opportunity.«

Ur *Science and the Modern World* av Alfred North Whitehead, enligt vars 'processfilosofis' ontologi universums massa/energi är en organisk helhet av interagerande händelser/upplevelser, där varje objektivet perspektiv har ett subjektivt perspektiv som komplement, vilket innebär att man på individnivå alltid bör räkna med en final ('inre') kausalitet, som *i bästa fall* har en stabiliserande verkan på den sociala nivån (se fig.s. 11).

Bo V Herlin, Stockholm

Senaste uppdatering 5.10.2013 – ur en längre skrift som finns här:

http://home.swipnet.se/%7ew-142016/pdf/demokratisk_ekonomi_ext.pdf

http://home.swipnet.se/%7ew-142016/pdf/demokratisk_ekonomi omslag.pdf

<http://bvherlin.blogspot.com>

Text och bild i denna skrift kan kopieras och distribueras fritt i enlighet med Creative Commons »Attribution-Noncommercial-Share Alike« license

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0>

1. Inledning

Den här texten (ur min längre, utökade, skrift »För en demokratisk ekonomi«) kan förhoppningsvis ge en teoretisk komplettering till det utkast till ett »Nytt samhällssystem« som skrivits av mig och Jan Opöien för en arbetsgrupp inom Steg 3.

Mycket kortfattat skulle man kunna säga att den till stor del bygger på ett försök att betrakta förhållandet mellan människan och hennes omgivning som en fråga om *ömsesidiga anpassningar* mellan system och *inbördes konkurrens* inom dem. En syn som utvecklas i nästa stycke, som försöker ge en koncentrerad helhetsbild av vår situation.

Den stora förmågan hos den för två miljoner år sedan blivande *Homo sapiens* att hitta lösningar på problem – orsakade av t.ex. klimatförändringar – och att formulera dem och föra dem vidare med hjälp av alltmer utvecklade symbolsystem är en avgörande orsak till att det nu är 'vi' som tvingar det ekosystem som har frambragt oss att, med stora svårigheter, anpassa sig till resultaten (bl.a. klimatförändringar) av 'våra' alltmer omfattande, men tillfälliga, lösningar på problem som 'vi', i konkurrens med 'andra', i stor utsträckning har åsamkat 'oss själva' – en anpassning som är katastrofal för många av dess organismer och som det inte är säkert att mänskligheten, i sin tur, kommer att kunna anpassa sig till.¹ Alltså: genom ett missbruk av 'vår' stora förmåga till anpassning har 'vi' försatt oss i en situation som kräver en ännu större förmåga till anpassning än den 'vi' hade 'från början'.

Ordet 'vi' (m.fl.) har satts inom citattecken eftersom det här är fråga om ett förhållandevis litet antal av oss människor som (särskilt efter industrialismens början i slutet av 1700-talet) har varit starkt pådrivande. Men inte heller dessa har varit fria från påverkan 'utifrån', en påverkan som för alla kan ha inneburit en ofrivillig konkurrens.

En av de främsta orsakerna till dessa processer skulle kunna vara – den säkert evolutionärt fördelaktiga – strävan hos många människor att skaffa sig ökat inflytande över andra för att uppnå större möjligheter till materiell trygghet och fortplantning. Problemet, särskilt för vår

---

1. Den för vår kulturella utveckling så gynnsamma epoken holocen (fr.o.m. 11 500 år sedan) har nu blivit så dominerad av mänskligheten att bl.a. Paul Crutzen, nobelpristagare i kemi, funnit det lämpligt att föreslå att vår tid (fr.o.m. senare delen av 1700-talet, då ökningen av växthusgaser i atmosfären börjar bli påtaglig) betraktas som början på en ny epok, *antropocen* (grek. *anthropos*, människa).

nutida, 'globaliserade' mänsklighet, är att det sammanlagda resultatet av denna strävan är en allt *ojämnare maktfördelning* och därmed en alltmer *ojämmt fördelad kontroll över mer eller mindre oundgänglig materia*, som i ökande omfattning överförs från mindre mäktiga till allt rikare och därmed än mäktigare människor. Den ökande rikedomens kräver en hel del resurser för att försvaras, men samtidigt har ett allt större överskott kunnat reserveras för mindre rika människor på närmare håll, så att dessa kan arbeta och konsumera i ett, framförallt för *andra*, vinstgivande utbyte av resurser – aktiviteter som, förutom ojämn fördelning, bidrar till att det *totala uttaget av resurser från naturen ökar*.

Eftersom dessa resurser är begränsade, blir alltså just de behov som har varit och fortfarande är nödvändiga för många människors *individuella* framgång och överlevnad till slut ett hot mot vår *kollektiva* överlevnad. – En hopplös situation...?

Inte nödvändigtvis. Om vi *bara* hade haft sådana *egeninriktade* ('egoistiska') *behov* skulle det kanske ha varit det. Men vi har ju också *gruppinriktade* ('altruistiska') *behov*, som innebär omsorg om hela grupper. Oftast små grupper, men alltid möjliga att med hjälp av kunskaper och inlevelse utvidga till att omfatta *obegränsade* mängder människor och i viss mån andra varelser. Den som inte drar sig för det kan knappast undgå att se att väldigt mycket måste göras för att åstadkomma en aning förbättrade livsbetingelser för djur och växter. Men när perspektivet vidgas till en sannolik framtid med globala miljökriser och annorlunda, oftast svårare, livsvillkor för i stort sett alla varelser, och det då blir allt tydligare att vi *egentligen* borde ägna i stort sett all vår tid och hela vår förmåga åt att förbereda oss för ett helt nytt sätt att leva, som tar betydligt större hänsyn till miljön och alla varelser på planeten, kanske man ändå bara får en känsla av hopplöshet.

Då kan det, trots allt, vara bra att *skaffa sig mer kunskaper* om ekologiska och sociala sammanhang (t.ex. något om hur sociala och ekologiska processer växelverkar i invecklade nätverk) och sedan försöka *förmedla dem till andra*. I bästa fall kan man då, tillsammans med andra engagerade, bidra till en början av en exponentiell process (likt följderna 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64...) av ökande miljöengagemang.

Men om man inte kan presentera några övertygande alternativ för *hela samhället* i en situation där varje *enskild* individs engagemang inte gör någon märkbar skillnad, är det inte förvånande om många helst

vill slippa höra talas om några problem. Särskilt som det säkert finns många som har en livsstil som är ännu mer olämplig än ens egen och som inte kan tänka sig att ändra den, eller som till och med aktivt främjar den inom reklam och industri, t.ex. genom att på olika sätt verka för en ökad konsumtion och ökad bil- och flygtrafik.

Det mest slående när man t.ex. betraktar satellitbilder över jorden, är kanske omfattningen av de spår i naturen som mänskliga aktiviteter har åstadkommit, och hur ojämn fördelningen är mellan tätbebyggda områden med komplicerade vägnät och industrikomplex och mindre spektakulära, men kanske lika utarmade, områden.

Vi har, återigen, två faktorer att ta hänsyn till, *resursuttag ur naturen*, som måste *minska*, och *resursfördelning mellan människor*, som måste *bli jämnare*. Men nu har vi en global kapitalism vars regelverk, tillsammans med människors *egeninriktade* behov, till och med förstärker de processer som går i motsatt riktning. Det är med andra ord nödvändigt att *ompröva ekonomins regelverk* och försöka hitta regler eller hela regelsystem som i betydligt högre grad bygger på och tillfredsställer människors *gruppinriktade* behov.

2. Kapitalismens grundläggande regelverk

Kapitalismen kan definieras som ett marknadsekonomiskt system där finansiellt kapital satsas på produktionsmedel för någon affärsinriktad verksamhet med motivet att detta bidrag till den därigenom 'ägda' verksamheten ska möjliggöra en ökning av värdet på dess tillgångar utöver det satsade kapitalet, aktiekapitalet², och utdelning av vinst i proportion till varje 'delägars' insats (eller aktieinnehav). *Vilka* verksamheter som på så sätt gynnas bestäms till stor del av aktieägarnas förväntningar när det gäller samhällets ekonomiska utveckling och hur de tror att de själva, genom sina satsningar, på bästa sätt kan gynnas av den.

Ett aktiebolags högsta beslutande organ är bolagsstämman (där varje aktie ger rätt till en röst). Den beslutar bl.a. om vinstutdelning och tillsätter bolagets styrelse, som bl.a. svarar för bolagets organisation och utser den verkställande direktören, vilken sköter den löpande förvaltningen enligt styrelsens riktlinjer. Aktieägare (som inte deltagit i något

---

2. Detta motsvaras av ett visst antal säljbara aktier (utdelade i förhållande till de blivande 'delägarnas' insatser) som i sin tur motsvarar det *säljbara* 'delägarskapet'.

beslut om att fortsätta ett likvidationspliktigt bolags verksamhet) är alltid fria från betalningsansvar för bolagets förpliktelser.

En genomgång av *aktiebolagslagen*³ visar tydligt att ett aktiebolag är en verksamhet som är till för att tillgodose sina ägares ekonomiska intressen (värdeökning av aktier och vinstutdelning) vilka ofta bäst tillgodoses genom ökad produktion och försäljning, dvs. ett ökat bidrag till ett lands bruttonationalprodukt och därigenom också ett bidrag till den globala ekonomiska tillväxten. Andra intressen behandlas inte i aktiebolagslagen, inte ens sådana som anställda och boende i den närmaste omgivningen kan ha när det gäller en verksamhets omedelbara konsekvenser för dem själva och deras miljö (de skyddas nödortfiktigt av andra lagar, t.ex. *miljöbalken*³ och en lag om [en ganska obetydlig] styrelserepresentation för de privatanställda³).

Aktiebolagslagen är också neutral när det gäller de konsekvenser som bolagens verksamheter kan ha för det globala ekologiska systemet, t.ex. ökande omfördelning och omvandling av energi och materia i miljön orsakad av den ekonomiska tillväxten. Däremot har aktiebolag rätt att hemlighålla information vars offentlighöjande skulle kunna skada *företaget* 'i konkurrenshänseende', vilket innebär att information som är viktig ur miljösynpunkt kan förbli okänd för andra som skulle behöva den på olika nivåer (*lag om skydd för företagshemligheter*⁴).

Det är tydligt att aktiebolagslagen inte är ett regelverk för någon *demokratisk ekonomi*, som – likt all demokrati – borde ha »*ha ett beslutsfattande som sker under ett 'tillräckligt jämlikt' fördelat inflytande (t.ex. 1 röst per person) av alla som berörs av det*«. ⁵ Detta är raka motsatsen till syftet med aktiebolagsformen, som är att göra det möjligt för dem som har en förmögenhet att öka både den och sitt inflytande i samhället – på bekostnad av de fattiga inflytande (eftersom det handlar om *maktrelationer*) och utan att behöva ta särskild hänsyn till miljön.

Men vårt samhälle har ändå ett visst mått av *politisk demokrati*. Skulle inte den politiska makten, förutom uppgiften att utjämna inkomstskillnader, kunna få den *ekonomiska sektorn* att anpassa sig till miljöns krav genom olika styrmedel ('regleringar'), t.ex. skatter och lagar?

3. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20050551.htm>; (<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.htm>; <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19871245.htm>)

4. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19900409.htm>

5. Se (1), s. 13, i avsnittet om ekonomisk demokrati i »Nytt samhällssystem«.

Inte så säkert. Det finns ju redan många bestämmelser som reglerar eller förbjuder verksamhet som kan skada miljön, men de är långt ifrån tillräckliga, och varje företags *ägare* och *ledning* har oftast, *för sin egen del*, intresse – och möjlighet – att kringgå begränsningar som minskar företagets handlingsutrymme. Det gör det svårt att få *existerande* regleringar att fungera, trots att miljöproblemen nu är så allvarliga att det krävs *allt fler* regleringar av olika slag. Men att ställa *krav på politiker* kan vara en otacksam uppgift eftersom de ofta utsätts för starka påtryckningar från motsatta intressen. Det är därför viktigt att miljöfrågorna *också* uppmärksammas av bl.a. *anställda* vid företag och att man där, och i närmiljön, mera konkret försöker få företagen att helst göra *mer* än vad som beslutats politiskt – säkert inte så lätt på grund av den 'naturliga' intressemotståndningen arbete–kapital.

Många av de kommersiella aktiviteter som skadar miljön allra mest fortsätter att öka, trots det akuta läget (se t.ex. *Den stora förnekelsen* av Anders Wijkman & Johan Rockström. Medströms 2011), och man kan fråga sig om den politiska demokratin har tillräckligt inflytande över de 'fria' men odemokratiskt styrda och inbördes konkurrerande privata företagen för att *kunna* få alla nödvändiga åtgärder genomförda.

Kanske skulle ett mer 'diktatoriskt' förhållningssätt från regeringens sida vara möjligt, men det skulle kräva en utbredd enighet om att situationen är så akut att extraordinära åtgärder verkligen är nödvändiga – vilket, utan andra förberedelser, skulle innebära att dessa åtgärder (till exempel ransoneringar) faktiskt kommer för sent.

Två sätt att undvika, eller mildra, en sådan akut situation (som kan genomföras parallellt) återstår, så vitt jag kan se:

- 1) att demokratisera det existerande ekonomiska systemet
- 2) att successivt ersätta det med nya, mer demokratiska och hållbara system som senare knyts ihop till mer omfattande nätverk.

3. Ekonomisk demokrati inom kapitalismen?

En demokratisering av en verksamhet innebär att deltagarnas egna behov, värderingar och idéer på ett eller annat sätt kan bli en faktor som påverkar verksamheten. De avgörande initiativen måste komma inifrån, men inget hindrar, förhoppningsvis, att de stimuleras av t.ex. en idédebatt med utomstående deltagare. När de mest elementära

kunskaperna saknas om vad demokrati är, eller kan vara (om olika former av demokrati), måste kunskaperna komma utifrån. Sådana kunskaper bör kunna relateras till mottagarnas egna erfarenheter så att de ökar medvetandet om att alla medborgare, även i ett odemokratiskt system, är mer eller mindre aktiva, systemuppehållande deltagare. Man skulle t.ex. kunna visa hur nästintill omöjligt det är för oss att undvika att vara aktiva deltagare i det kapitalistiska systemet, att vi både formas av det och bidrar, om än i mycket varierande omfattning, till dess fortsatta utveckling. Även dess grundläggande regler och begrepp – t.ex. *'ägande'*, *(bytes-)värde'*, *'lån'*, *'vinst'*, *'kapital'* – ingår i och formas av detta *'psyko-socio-ekonomiska'* system i ständig växelverkan med det omgivande ekologiska systemet (se fig. 2, s. 10).⁶

Eftersom (många av) dessa begrepp och regler är använda och formulerade i lagtexter som delvis är avgörande för hur systemet fungerar, skulle ett kritiskt studium av dem kunna vara en utmärkt utgångspunkt för ett förändringsarbete i riktning mot ekonomisk demokrati.

Vad skulle till exempel olika användningar av de centrala begreppen *'ägande'* och *'egendom'* kunna innebära för ett samhälles ekonomiska struktur? För att undersöka det kan man utgå från det *'personliga ägandet'* av enkla (ej levande), ofarliga och lätttransportabla objekt (inte fastigheter). Deras existens som (*'privat'*) *'egendom'* är oftast oproblematisk, inte minst för deras *'ägare'*, som i princip kan göra vad som helst med dem så länge det inte skadar några *'utomstående'*.

'Ägandet' av *aktiebolag* är betydligt mera komplicerat, och frågan är om man överhuvudtaget kan, eller bör, tala om *'ägande av företag'*, eftersom begreppet företag knappast kan utesluta dem som deltar i företagets verksamhet och som därför påverkas av *'ägarnas'* beslut på ett sätt som dessa måste ta hänsyn till. Det kan också finnas avtal och lagar som skyddar de arbetandes rättigheter och på så sätt inskränker *'ägarnas'* möjligheter att fritt bestämma över verksamheten.

Fig. 1 på nästa sida skiljer på tre ytterligheter av kontroll. Längst till höger dominerar *'fria'* företag som är helt styrda av externa, *'privata'*, *'ägare'*, kanske närmast nyliberalism. Till vänster finns betydligt friare, *'ägarlösa'* företag som är mer eller mindre direktdemokratiskt styrda av

---

6. Detta kommer säkert också att gälla under en demokratiseringsprocess, där de exemplifierade begreppen kan minska i betydelse medan andra tillkommer.

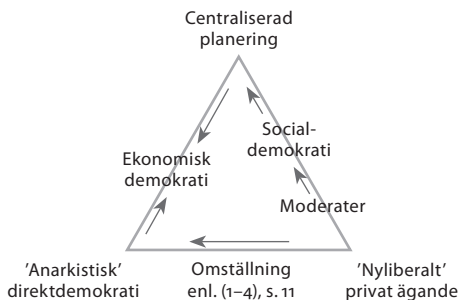

Fig. 1. Politiska riktningar ordnade (horisontellt) efter tillgodosedda externa ägarintressen och (vertikalt) efter grad av samhälleligt inflytande i företag – placeringar som är högst ungefärliga. Pilarna visar två, helst samverkande, vägar som ett arbete för att rädda miljön kan ta från nuvarande politiska läge. Aktiviteter enligt figurens 'Ekonomisk demokrati' bör alltså slutligen utövas på flera nivåer (se avsnitt 5, s. 14).

sina 'aktiva medlemmar', nära anarkistiska ideal. I båda fallen är det omgivande samhällets formella inflytande mycket svagt. Den tredje ytterligheten, överst i fig. 1, står för ett starkt regeringsinflytande i företag, t.ex. vid planering för ett förändrat klimat (utan att eventuell politisk demokrati behöver åsidosättas). Även på lokala nivåer kan ett ökat demokratiskt samhällsinflytande vara nödvändigt för verksamheter som behöver samordnas.

Figuren ger en mycket grov bild av förhållandena mellan olika politiska riktningar. Det väsentliga är att gradvisa övergångar mellan olika samhälls- och företagstyper är möjliga. Som Tim Jackson säger i sitt inledningstal till *The Steady State Economy Conference* i Leeds 2010⁷: »*This is not a point in time to get bogged down [köra fast] in ideological debate ... Once we let go of our assumptions about the nature of ownership we can think of all kinds of different ownership structures, not just state socialism versus private capitalism.*»

Men till och med ett i en politisk demokrati ganska självklart krav på demokrati i den ekonomiska sektorn kan hamna i konflikt med det privata ägandet av företag och de 'demokratiska' fri- och rättigheter för ägarna som detta innebär. Trots att den politiska demokratin upprätthållande betraktas som en politiskt neutral strävan i Sverige brukar alltid kravet på demokrati inom näringslivet uppfattas som ett slags hot om intrång från vänster, in i den privata sektorn.

7. *Enough is Enough* s. 38 (<http://steadystate.org/enough-is-enough>).

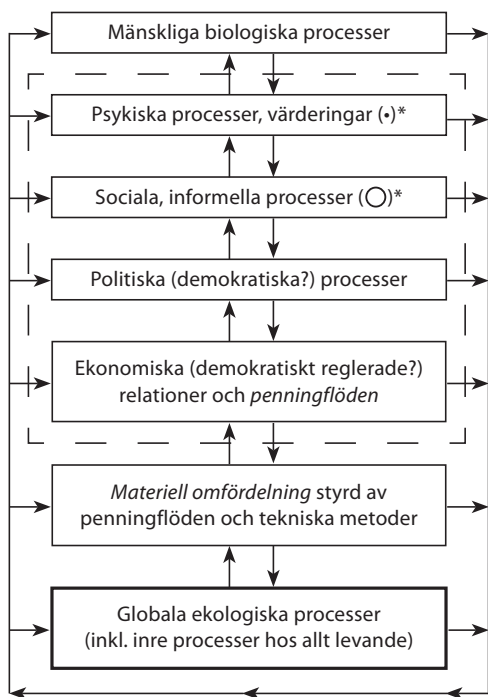
Nu är den 'privata sektorn', när det gäller *konsekvenserna* av dess verksamhet, som vi alla kan iaktta, inte alls privat. Det enda som är någorlunda privat är aktieägarnas ekonomiska intressen. Men frågan är om inte det lagstadgade skyddet av dessa intressen (bl.a. hemlighållande av information, se s. 5) borde omprövas. När nu allt fler konsekvenser av det privata näringslivets tillgodoseende av aktieägarnas intressen av *kapitaltillväxt*, *vinstutdelning* och *ökad konsumtion* visar sig vara närmast katastrofala för naturen och för många människor som inte kan skydda sig mot det som sker omkring dem, är det tydligt att både de *lagar som skyddar dessa intressen* och den *konkurrens som stimulerar och förstärks av dem* bidrar till allvarliga samhällsproblem.

Vad kan man göra? Både ägare och anställda har ju ofta ett omedelbart intresse av att 'deras' företag växer så att det kan hävda sig väl i konkurrensen med andra företag och inte riskerar akuta likviditetsproblem och konkurshot. Men för samhället som helhet innebär denna konkurrens att det får en ständig tendens att bilda ('stabiliserande?') spiraler av *ökande penningflöden* (dvs. exponentiell ekonomisk tillväxt) som i sin tur leder till snabbt *ökande materiella omfördelningsprocesser* som, enligt bl.a. Tim Jackson⁸, *inte* kan motverkas helt med *effektiva tekniska metoder* ('absolute decoupling') och därför medför *ökande belastning* på det globala ekologiska systemet (se fig. 2 på nästa sida) tills kollaps hotar. – Knappast en samhälle som de flesta skulle välja om det fanns ett (mer utvecklat) alternativ, som förutom mindre miljöbelastning hade mer demokrati, mindre stress, kortare arbetstider och bättre livskvalitet. Men hur skulle ett sådant alternativ kunna förenas med anställdas och ägares gemensamma krav på (kortsiktig) ekonomisk stabilitet hos de 'privata' företagen?

Eftersom regeringen i en politisk demokrati har ett övergripande ansvar för samhällets ekonomi borde den t.ex. kunna ge kraftfulla ekonomiska *överlevnadsgarantier* för företag som uppfyller viktiga men kostnadskrävande ekologiska hållbarhetskrav. Men *i ett samhälle dominerat av privat kapital* kan det vara svårt för en regering att ta sådana initiativ på grund av de möjligheter som stora kapitaltillgångar ger att, åtminstone indirekt, påverka dess politik. En mer eller mindre selek-

---

8. I rapporten *Prosperity without Growth?* för den engelska 'Sustainable Development Commission' (<http://www.sd-commission.org.uk/publications.php?id=914>).

* Se fig. 3

Fig. 2. Det 'psyko-socio-ekonomiska' systemet (inom streckad linje) och dess omgivning. Pilarna anger möjliga orsaksrelationer – oftast med positiv eller negativ återkoppling.

Kapitalismens ökande penningflöden orsakar ökad materiell omfördelning som inte tillräckligt kan minskas med effektivare tekniska metoder – vilket ökar belastningen på de globala ekologiska processerna. Därför behövs ekonomiska regelverk med demokratiska mål som genom ett fördelningssystem (se (5) s. 15) med miljövänliga värderingar kan reglera penningflödet till en hållbar balans mellan det ekologiska systemet och det psyko-socio-ekonomiska systemet.

tiv statlig penningutgivning av större omfattning skulle också kunna påverka hela samhällsekonomin på ett oförutsebart sätt.

Så länge de privata kapitalen har en dominerande ställning, är vi alltför beroende av deras ägares vilja – som dock, förhoppningsvis, inte är helt opåverkbar. Det vore till exempel en framgång om så bara ett fåtal storbanker (det finns ju inte så många) tillsammans med den offentliga sektorn bl.a. kunde stödja kostsamma miljöprojekt och viktiga företag med svag ekonomi, som med ett ekonomiskt tillskott skulle kunna fortsätta en hotad verksamhet (eventuellt sedan tidigare privata ägare fått en överenskommen ersättning). Kanske skulle en *god spiral*, en *denokratiseringsprocess* som inkluderar psykiska, sociala, politiska, ekonomiska och ekologiska processer (jfr fig. 2) och som stärker den offentliga sektorn (medan *aktiebolagslagen* ses över), kunna komma igång på så sätt.

En sådan process skulle kräva en stabil finansiering med verkligt kapital, alltså inte pengar som har 'skapats' som alltför stora lån av privata banker mot otillförlitliga säkerheter men med krav på höga

räntebetalningar – och med förhoppning att inte alltför mycket av *till dem* inlånade pengar (ev. mot en låg ränta) kommer att återkrävas inom en så kort tid att det som krävs inte kan utbetalas. Detta skulle kunna rubba tilltron till hela system av inbördes beroende banker – särskilt om de försökt få tillbaka så mycket pengar som möjligt från svagare låntagare som därigenom försatts i konkurs.

Inför den möjligheten, som inte är osannolik med tanke på de stora summor som internationellt har lånats ut mot otillräckliga säkerheter, är det bäst att vara väl förberedd – inte bara som individ utan helst genom att *alternativa ekonomiska strukturer*, som både kan fungera relativt självständigt och i samverkan med andra, redan har etablerats, så att de (åtminstone tillfälligt) kan ersätta tidigare system.

Det finns alltså ett stort behov av alternativa ekonomiska modeller, som t.ex. den som presenteras i mitt och Jan Opöiens utkast till ett »Nytt samhällssystem«.

- = Stabiliserande aktivitet på individnivå, som främjar goda och motverkar onda spiraler – som t.ex. förbättrar demokrati- och miljömedvetandet och motverkar konsumism, etnocentrism och våld – stimulerad av bl.a. konst, litteratur, vetenskap, filosofi och odogmatisk religion; t.ex. 'processfilosofi', taoism, (zen)buddhism, naturalistisk panenteism och panteism, etc.

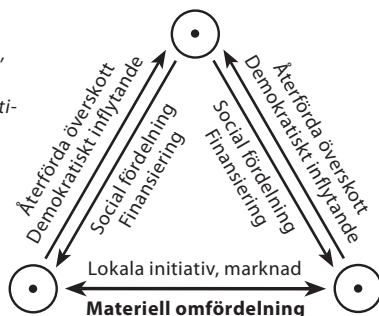

Fig. 3. Relationer (inom och över flera samhällsnivåer) som är avgörande för en ekonomis harmoniska funktion och där en stabiliserande verkan hos '•' i varje aktiv grupp '○' förutsätter ett djupt engagemang. Pilarna symboliserar demokratiska processer, penningflöden och omfördelning av (omvandlad) materia i miljön.